

Totes les societats generen un conjunt de símbols que les representen. Son elements carregats de significació que atorguen identitat i reforcen el sentiment històric d'una comunitat i la seva autoestima. La bandera —la senyera a Catalunya— i l'himne esdevenen les representacions més tradicionals i distingibles, però el conjunt de l'imaginari simbòlic, gestat al llarg de la història, és més ampli i divers; així, dates, cançons, espais, institucions o personatges, revestits amb una càrrega significativa especial, s'han convertit en elements representatius d'una realitat determinada.

Sovint, amb el pas del temps i els avatars polítics, els símbols, sempre sensibles pel que representen, van adquirint significats diferents depenent de les interpretacions que n'ha anat fent la societat i també de com s'han construït i confrontat les diverses identitats entorn d'un mateix element; d'aquesta manera, alguns símbols es mantenen unívocs, però d'altres no. Aquests altres es van ressignificant i acaben engendrant interpretacions plurals i, fins i tot, conflictives, en tant que diversos grups socials se'ls han anat fent històricament seus, cosa que fa que es construeixin i confrontin diverses identitats al voltant d'un mateix element simbòlic.

L'anàlisi dels símbols ha despertat des de fa anys l'interès dels estudiosos, que han relacionat els seus usos públics amb la configuració de les memòries col·lectives. A la primera meitat del segle xx, els treballs fundacionals del sociòleg Maurice Halbwachs (*La mémoire collective*, 1950), van iniciar els estudis de la memòria per part de les ciències socials, cosa que va posar de manifest com determinats elements simbòlics podien, en realitat, ser compartits, de manera transversal, per diferents grups definits per ideologies diverses. La renovació de la historiografia internacional amb aportacions que van de George L. Mosse (*The Nationalisation of the Masses*, 1975) a Maurice Agulhon (*Marianne au combat*, 2 volums,

1979-1989) van obrir noves perspectives en les relacions entre la història de la cultura, la sociabilitat i les identitats col·lectives. L'historiador Pierre Nora (*Les lieux de mémoire*, 7 volums, 1984-1992), sintetitzant aquests plantejaments, liderà l'eclosió d'una historiografia dedicada a l'estudi dels llocs de memòria a partir de la confluència en un mateix element de materialitat, sentiments i usos. Un dels seus deixebles, Stéphane Michonneau, va introduir algunes d'aquestes tendències a Catalunya en el seu estudi sobre els espais de memòria de Barcelona entre els anys 1860 i 1930 (*Barcelona: memòria i identitat. Monuments, commemoracions i mites*, 2002).

Al llarg de les últimes dècades, la historiografia d'àmbit hispà ha dedicat especial atenció a l'estudi de la simbologia i ha estat prolífica en publicacions, des del congrés liderat per Pere Anguera (*Símbols i mites a l'Espanya contemporània*, 2001) o les monografies més recents de Javier Moreno Luzón i Xosé Manuel Núñez Seixas (*Los colores de la patria: símbolos nacionales en la España contemporánea*, 2017) o la de Ferran Archiles (*Inventar la nació*, 2017) sobre aquest tema, entre altres. L'interès per la qüestió ha generat fins i tot diccionaris específics, com el liderat per Juan Francisco Fuentes i José Carlos Rueda (*Diccionario de símbolos políticos y sociales del siglo xx español*, 2021) o el coordinat per Santiago de Pablo, José Luis de la Granja, Ludger Mees i Jesús Casquete (*Diccionario ilustrado de símbolos del nacionalismo vasco*, 2012).

En la mateixa línia, fa quasi dues dècades van aparèixer obres de referència per a la recerca sobre el significat dels espais i d'altres elements simbòlics del catalanisme, nacionalista o regionalista, com els treballs de Magí Sunyer sobre la simbologia identitària en la literatura catalana (*Els mites nacionals catalans*, 2006, i d'altres escrits posteriors), la sèrie d'estudis de Pere Anguera iniciada amb *L'Onze de Setembre. Història de la Diada* (2008), el d'Albert Balcells (*Llocs de memòria dels catalans*, 2008) o les obres dirigides anys més tard per Jordi Casassas (*Atles del catalanisme*, 2012) i Daniel Venteo (*Símbols del catalanisme*, 2019). De la mateixa manera, també cal destacar l'obra de recent aparició dirigida per Borja de Riquer (*La memòria dels catalans*, 2025).

Tots aquests estudis demostren que la societat catalana ofereix un atractiu camp d'estudi sobre el dinamisme dels símbols, especialment per la pugna entre diferents interpretacions sobre alguns dels seus elements simbòlics més representatius, a partir de com es confronten diverses identitats al voltant d'un mateix element simbòlic. Això ens porta a parlar de la «polisèmia» dels símbols, visible en molts elements, ja siguin persones (Prim, Verdaguer, Maragall, Guimerà), dates (23 d'abril) o llocs (Montserrat, Poblet), i és en aquests últims on posa l'èmfasi aquesta recerca.

Bona part dels llibres abans esmentats inclouen tres espais d'origen religiós entre els principals llocs de memòria dels catalans: Montserrat, símbol espiritual i polític durant la Renaixença, inseparable de l'himne del «Virolai», de la «Moreneta» i de la muntanya que l'acull; Ripoll, imatge de l'origen de Catalunya com a nació, i Poblet, amb el panteó reial més important de tota la Corona d'Aragó, com a representació del poder polític.

De fet, Poblet és reconegut com un dels símbols dels catalans, tant des de perspectives acadèmiques —les obres abans esmentades en són una mostra— com pel reconeixement popular. Al llarg dels darrers segles ha generat una ingent bibliografia, des de la història escrita per Jaume Finestres (1742) fins a la d'Agustí Altisent (1974), passant pels treballs d'Eduard Toda, Joaquim Guitert, Joan Bassegoda i l'ampli recull de la bibliografia. Escriptors tan reconeguts com Josep Pla han contribuït a refermar la centralitat de Poblet en l'imaginari català (*Poblet. Guia fonamentada i popular del monestir*, 1980). Més recentment, programes d'ampli abast de la televisió catalana han posat de manifest la popularitat del monestir entre els monuments del Principat («Batalla Monumental», 2021) i la de la figura del rei Jaume I —element central del panteó reial de Poblet— com la més emblemàtica de les personalitats catalanes («El Favorit», 2005).

Tot i que l'estudi de Poblet s'ha abordat des de nombroses perspectives (històrica, religiosa, arquitectònica), no s'ha contemplat de manera conscient com a espai de memòria polisèmica, que és l'objectiu d'aquesta monografia. Hem triat l'abadia com a element d'anàlisi, tant per qüestions palmàries (les proporcions del seu conjunt monumental, la seva importància com a monument religiós, per ser el panteó reial de la monarquia catalanoaragonesa), com pel seu component civil i perquè la reivindicació del valor històric del monestir de Poblet ha estat compartida per corrents polítics diversos. En aquest punt cal fer èmfasi en el fet que estem tractant un element, el simbolisme del qual transcendeix, en molts aspectes, l'àmbit de Catalunya. La càrrega històrica de l'època medieval posa el monestir de Poblet al centre de l'extinta Corona catalanoaragonesa, i molt especialment pel que fa a València, on la figura de Jaume I és honrada com un símbol de la seva identitat col·lectiva. En aquest sentit entenem que se'n podrien derivar estudis similars des d'altres territoris de la Corona d'Aragó. Aquí ens centrem en estudiar específicament la polisèmia del paper simbòlic que aquest espai ha tingut en la definició de les cultures polítiques catalanes, i com la memòria de Poblet ha persistit a Catalunya al llarg de l'època contemporània (segles XIX-XX). Per tant, el treball s'ha cenyit a aquest àmbit a desgrat del simbolisme compartit amb la resta de territoris.

L'estudi s'ha organitzat a partir d'una cronologia de naturalesa política perquè les diferents etapes són determinants per a l'objectiu que ens hem proposat: conèi-

xer com les diverses cultures polítiques forjades a la Catalunya dels segles XIX i XX han emprat el monestir de Poblet com un símbol que configurava diversos projectes polítics i culturals. Així, des dels atacs anticlericals durant la Guerra del Francès fins a l'establiment de l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, el monestir ha adquirit un valor simbòlic com a element configurador d'algunes identitats tant polítiques com territorials desenvolupades a Catalunya.

Al llarg dels diferents capítols abordem com s'han succeït i han interactuat els discursos i les pràctiques per significar l'espai. Amb aquest objectiu es determinen les conjuntures en les qual s'han formulat les diverses identitats en relació amb el monestir de Poblet. Seguint el fil cronològic marcat per esdeveniments remarcables, s'identifiquen les persones i institucions decisives en la construcció dels discursos i dels rituals respecte del conjunt monumental. Al mateix temps, analitzem la coexistència i les relacions eventualment controvertides que han mantingut les diverses identitats i s'interpreta de quina manera Poblet ha incidit, com a símbol, en la configuració de les diverses cultures socials i polítiques.

En el primer capítol abordem la disputa entre diverses cultures polítiques al voltant de Poblet i el panteó del rei Jaume I, segons el significat que volien atorgar a la monarquia d'Isabel II, així com el procés de recuperació de les despulles dels monarques i dels panteons saquejats. El segon punt intenta documentar i escatir quins van ser els principals usos simbòlics del monument durant la llarga etapa de la Restauració borbònica, un període coincident amb la intensificació dels usos polítics del passat i de configuració dels imaginaris regionalistes i nacionalistes arreu d'Occident. Les dècades de 1920 i 1930, etapa de la qual ens ocupem en el capítol tercer, representaren un moment important en el compromís de les institucions locals i estatals envers la restauració de Poblet, amb fets com la declaració del monestir com a monument nacional, la visita d'Alfons XIII o la creació del Patronat de Poblet, que garantí la continuïtat dels treballs de rehabilitació de l'abadia durant la Segona República. El punt quatre estudia la relació del franquisme respecte a Poblet, amb la represa de la vida monacal i la recuperació definitiva del panteó reial; ambdós elements permetien fer una recomposició del relat històric remarcant la vida religiosa i presentant Poblet com la baula d'una cadena definidora de la hispanitat. El cinquè, i darrer, capítol tracta moments especialment rellevants a partir de l'inici de la Transició i fins a l'actualitat. És una etapa en què el discurs oficial del franquisme es confronta amb accions de recuperació de Poblet com a element central de la història de Catalunya. Tot plegat fa que el monestir es converteixi en una referència en el debat polític i periodístic pels seus significats simbòlics polisèmics.

Per a la realització d'aquest assaig hem utilitzat fonts diverses, com s'especifica en l'apartat corresponent. Per un costat, hem fet un buidatge de la premsa dels

diferents períodes així com dels nombrosos estudis publicats al llarg dels dos segles sobre Poblet; per l'altre, ha estat fonamental la consulta de fons específics de diferents arxius: Arxiu Abacial del Monestir de Poblet, Archivo General de la Administración, Arxiu de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, Arxiu Nacional de Catalunya, Arxiu de la Diputació de Barcelona, Arxiu Municipal de Tarragona, col·lecció particular Olivé-Serret, així com l'específic fons de monografies de la Biblioteca de Catalunya.

Així mateix, volem donar les gràcies a tothom que ens han facilitat la reproducció de les imatges que formen la part gràfica d'aquest llibre: Arxiu Nacional de Catalunya, Biblioteca de Catalunya, Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, Arxiu Fotogràfic de Barcelona, Arxiu Municipal de Tarragona, Arxiu Comarcal de l'Alt Penedès, CRAI-Pavelló de la República (Universitat de Barcelona), Museo Postal y Telegráfico, Arxiu Abacial del Monestir de Poblet, Centre de Documentació de l'Orfeó Català, Fons documental de *La Vanguardia* i Fons fotogràfic Cristina Canadell.

Per acabar, volem fer explícit el nostre agraïment a totes les persones que d'una manera o altra ens han facilitat aquesta recerca, i d'una manera especial a fra Octavi Vilà i Mayo, abat de Poblet durant la realització d'aquest treball, que amb total generositat ens va atendre i ens va facilitar la consulta dels documents més recents dipositats a l'Arxiu Abacial del Monestir, així com a l'Institut d'Estudis Catalans, que ha finançat aquest estudi dins el marc dels projectes de recerca de la Secció Històrico-Arqueològica durant els anys 2022-2024.